

Instrumentaal Denken

Instrumentaal Denken

Een Voorstudie Op Orkestratie

Piet Jozef SWERTS

ZODIACEDITIONS

Copyright

Titel: **Instrumentaal Denken** — *Een Voorstudie Op Orkestratie*

Auteur: dr. *Piet Jozef Swerts*

ISBN9789464809602

© 2023 — www.ZodiacEditions.com

zodiaceditions@gmail.com

ALLE RECHTEN VOORBEHOUDEN. Dit boek bevat materiaal dat wordt beschermd door internationale en federale auteursrechtwetten en -verdragen. Elke ongeautoriseerde herdruk of gebruik van dit materiaal is verboden. Niets uit dit boek mag worden verveelvoudigd of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of door enig informatieopslag- en gegevenszoekstelsel zonder uitdrukkelijke schriftelijke toestemming van de auteur/uitgever.

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING	5
TOELICHTING BIJ 'FOLKSONG'	7
DEEL I. INSTRUMENTENVOORSTELLING	9
1.1 De houtblazersfamilie	9
1.1.1 <i>Piccolo</i>	9
1.1.1 <i>Piccolo, variante</i>	10
1.1.2 <i>Dwarsfluit</i>	11
1.1.2 <i>Dwarsfluit, variante</i>	12
1.1.3 <i>Altfluit in G</i>	15
1.1.3 <i>Altfluit in G, variante</i>	15
1.1.4 <i>Hobo</i>	16
1.1.4 <i>Hobo, variante</i>	17
1.1.5 <i>Engelse Hoom in F</i>	19
1.1.5 <i>Engelse Hoom in F, variante</i>	20
1.1.6 <i>Klarinet in Bes (of A)</i>	21
1.1.6 <i>Klarinet in Bes (of A), variante</i>	22
1.1.7 <i>Basklarinet in Bes</i>	23
1.1.7 <i>Basklarinet in Bes, variante</i>	24
1.1.8 <i>Fagot</i>	24
1.1.8 <i>Fagot, variante</i>	25
1.1.9 <i>Contrafagot</i>	27
1.1.9 <i>Contrafagot, variante</i>	27
1.2 De koperblazersfamilie	29
1.2.1 <i>Trompet in C</i>	29
1.2.1 <i>Trompet in C, variante</i>	30
1.2.2 <i>Hoom in F</i>	31
1.2.2 <i>Hoom in F, variante</i>	31
1.2.3 <i>Trombone</i>	32
1.2.3 <i>Trombone, variante</i>	33
1.2.4 <i>Tuba</i>	34
1.2.4 <i>Tuba, variante</i>	35

1.3	Het melodisch slagwerk	36
1.3.1	<i>Klokkenspel</i>	36
1.3.2	<i>Buisklokken</i>	37
1.3.3	<i>Vibrafoon</i>	37
1.3.4	<i>Marimba</i>	38
1.3.4	<i>Marimba, variante</i>	39
1.3.5	<i>Pauken</i>	41
1.4	De strijkersfamilie	44
1.4.1	<i>Viol Solo</i>	44
1.4.1	<i>Violsectie</i>	46
1.4.1	<i>Violsectie, de eerste en tweede violen</i>	46
1.4.2	<i>Altviol Solo</i>	48
1.4.2	<i>Altviolsectie</i>	49
1.4.3	<i>Violoncello Solo</i>	50
1.4.3	<i>Violoncellosectie</i>	50
1.4.4	<i>Contrabas Solo</i>	51
1.4.4	<i>Contrabassectie</i>	52
1.4.4	<i>Contrabassectie, pizzicato</i>	52
1.5	De harp	53
1.5.1	<i>Harp</i>	53
1.5.2	<i>Harp, variante</i>	54

DEEL II.	DUO-, TRIO- EN KWARTET-COMBINATIES	56
2.1	HOUTBLAZERS-COMBINATIES	56
2.1.1	De dwarsfluitsectie	56
	<i>Duo-combinatie: twee dwarsfluiten</i> 56	
	<i>Trio-combinatie: twee dwarsfluiten met piccolo</i> 58	
	<i>Kwartet-combinatie: piccolo, twee dwarsfluiten met altfluit in G</i> 60	
	<i>Trio-combinatie: drie dwarsfluiten</i> 61	
2.1.2	De hobosectie	66
	<i>Duo-combinatie: twee hobo's</i> 66	
	<i>Trio-combinatie: drie hobo's</i> 70	
	<i>Trio-combinatie: twee hobo's met Engelse hoorn</i> 73	
2.1.3	De klarinetsectie	78
	<i>Duo-combinatie: twee klarinetten in A</i> 78	
	<i>Trio-combinatie: twee klarinetten met basklarinet</i> 81	
	<i>Kwartet-combinatie: drie klarinetten met basklarinet</i> 85	
2.1.4	De fagotsectie	87
	<i>Duo-combinatie: twee fagotten</i> 87	
	<i>Trio-combinatie: twee fagotten en contrafagot</i> 90	
	<i>Kwartet-combinatie: drie fagotten met contrafagot</i> 92	
2.2	KOPERBLAZERS-COMBINATIES	93
2.2.1	De trompetsectie	93
	<i>Duo-combinatie: twee trompetten</i> 93	
	<i>Trio-combinatie: drie trompetten</i> 93	
2.2.2	De hoornsectie	95
	<i>Duo-combinatie: twee hoorns</i> 95	
	<i>Trio-combinatie: drie hoorns</i> 97	
	<i>Kwartet-combinatie: vier hoorns</i> 97	
2.2.3	De trombonesectie	99
	<i>Drie trombones in homofone textuur</i> 99	
	<i>Kwartet-combinatie: drie trombones met tuba</i> 102	

2.3	SLAGWERK-COMBINATIES	103
2.3.1	Kwintet-combinatie: klokkenspel, buisklokken, vibrafoon, marimba met pauken	103
2.3.2	Combinaties van slagwerk met onbepaalde toonhoogte	108
2.4	HET STRIJKORKEST	112
2.4.1	Combinatie 1 ^{ste} en 2 ^{de} violen met altviolen	112
2.4.2	Violen arco en bassen pizzicato	113
2.4.3	Violen, altviolen in homofone texturen met bassen pizzicato	115
2.4.4	Strijkers in divisi, zesstemmige homofonie in octaven	117
2.4.5	Zesstemmig divisi met de celli als tegenstem en contrabas pizzicato	120
2.4.6	Violen tremolo divisi, unisono melodie bij altviolen en cello en pizzicato bij contrabas gecombineerd met harp	123
2.4.7	Tremolo bij het volledige strijkorkest	126
2.4.8	Strijkers tremolo met toegevoegde harp, slagwerk, koper en laag hout	129
2.4.9	Strijkers tutti pizzicato	134
	NABESCHOUWING	137
	AFBEELDINGEN	139

INLEIDING

Een parate instrumentenkennis is een absolute *conditio sine qua non* om zich verder te ontwikkelen in het domein van de *orkestratie*¹. Een degelijke standaardwerk bij uitstek is de studie van *Samuel Adler*², een referentiewerk dat je toch in handbereik zou moeten hebben om een bepaalde schrijf- of speelproblematiek, verschillende notatiesystemen, het hanteren van speciale effecten, het tessituur-bereik et cetera te raadplegen. Hoe meer je je bewust bent van de instrumentale mogelijkheden, hoe groter je palet zal zijn om je orkestrale verbeelding glans en virtuositeit te verschaffen, zij het als componist, arrangeur of orkestrator.

Dit boek is een uitgebreide *case study* waarin stapsgewijs het *instrumentaal denken* zal worden toegelicht, namelijk hoe je eenvoudig materiaal kan ombuigen tot aantrekkelijke instrumentale muziek op zulk een manier dat de uitvoerder de indruk krijgt dat het specifiek voor zijn instrument zou geschreven zijn.

Het vertrekpunt van dit boek op zich is basaal: neem een eenvoudige melodie en *hertaal* het telkens opnieuw naar nieuwe entiteiten, van een enkelvoudig instrument tot instrumentencombinaties. Daarom heb ik voor een eenvoudig volkslied geopteerd: de structuur is immers duidelijk, de tessituur niet te omvangrijk en de ritmiek basaal.

Vervolgens wordt op systematische wijze het *instrumentaal denken* aangetoond door telkens opnieuw vanuit diezelfde melodische situatie te vertrekken en dat materiaal specifiek aan te passen aan de karakteristieken van een bepaald instrument of een instrumentencombinatie.

De opbouw van dit boek is logisch. In totaal werden 80 modellen ontworpen van solo- naar duo-, trio-, kwartet-combinaties tot ensembles met houtblazers, kopers, harp, slagwerk en strijkers.

Alle modellen zijn gekoppeld aan gesampled opnamen die je via het scannen van de QR codes in dit boek online kan beluisteren. Het is onontbeerlijk om deze fragmenten met de muziekpartituur bij de hand te kunnen beluisteren om zo de vele texturen zo goed mogelijk trachten te bestuderen, begrijpen en vergelijken. De bijhorende teksten leggen in detail de werkwijze uit die tot zulke resultaten hebben geleid.

Het is mijn hoop en verwachting dat wanneer je deze processen aandachtig en geduldig bestudeert, je meer gaat begrijpen wat het betekent om instrumentaal te beginnen denken. Het zijn immers deze denkprocessen die de kwaliteit van (je eigen?) orkestraties zullen bepalen want hoe beter texturen zijn bedacht voor specifieke instrumentengroepen en combinaties hoe expressiever en kunstiger het orkestraal resultaat zal worden, hoe beter het gewenste effect zal gaan klinken.

Een volgende stap voor studenten, aspirant-componisten, dirigenten en orkestrators zou idealiter kunnen zijn dat je dit proces helemaal analoog voor jezelf zou uitwerken: je selecteert zelf een geschikte melodie die je stap voor stap net zoals in dit boek wordt geïllustreerd keer op keer hertaalt naar een nieuwe muzikale situatie. Door

¹ SWERTS, Piet J., *Principes Van De Orkestratie*, Inleiding tot en Adaptatie van Rimsky Korsakovs 'Principles of Orchestration', IBSN9789464059250, www.zodiaceditions.com, 2020, 214 pp.

² ADLER, Samuel, *The Study Of Orchestration*, Third Edition, W.W.Norton & Company, Inc. New York, 2002, ISBN 0-393-97572-X, 839 pp.

heel deze denkprocessen zelf uit te proberen zou je veel meer en sneller inzicht kunnen bekomen dan door louter iemand anders zijn resultaten te bestuderen waarbij dit boek wel een leidraad en hulpmiddel kan zijn.

Dit boek pretendeert om een voorstudie, een onderdeel te zijn naar een volgende stap, de feitelijke orkestratieleer. Het is eigenlijk een meer uitgewerkte en uitgeschreven versie gebaseerd op de lezingen voor de tweede jaargang orkestratie die ik voor het eerst online heb gedoceerd tijdens de coronaperiode. Ze zijn in eerste instantie bedoeld voor studenten compositie en schriftuur in het hoger onderwijs maar kunnen mogelijk ook de interesse wekken bij de musicus in het algemeen of elke muzikliefhebber die zijn licht hoopt op te steken in de fascinerende wereld van creatief omgaan met muziek.

Voor wie verder geïnteresseerd zou zijn: mijn online orkestratie cursussen kunnen gevolgd worden op het platform www.udemy.com 'The Five Archetypes of Orchestration' — *The Study and Practice Upon Masterpieces in 60 Lessons*. De lezingen zijn opgenomen in duidelijk, verstaanbaar Engels.

Part I: <https://www.udemy.com/course/the-five-archetypes-of-orchestration-in-60-lessons-part-i/?referralCode=194D9677E595F86947FD> en,

Part II: <https://www.udemy.com/course/the-five-archetypes-of-orchestration-in-60-lessons-part-ii/?referralCode=1490324E0ABA9A2349A3>

Elk deel onderzoekt een specifiek archetype van de orkestratie.
Delen III-V volgen spoedig.

Dr. Piet J.Swerts, Varsenare, juli 2023.

TOELICHTING BIJ 'FOLKSONG'

Alle gerealiseerde modellen worden hier dus afgeleid van het oude, bekende Vlaamse volkslied "Daar zat een sneeuwwit vogeltje". Het schijnt een oud liefdesliedje te zijn, vermoedelijk uit de zestiende eeuw, de herkomst ervan is eerder onzeker maar het zou over een minnaar gaan die aan een vogeltje een briefje meegeeft voor zijn geliefde die helaas net getrouwd is, zie afb.1 op de volgende pagina.

Naar mijn gevoel is het muzikaal alleszins een interessante melodie om als uitgangspunt te nemen voor deze studie. De toonaard is *A eolisch* of *antiek*. Qua tessituur beperkt deze melodie zich tot een kleine septiem, dus net een grote secunde onder het octaaf. De globale vorm bevat vier korte frasen ABB'. Er zijn twee identieke A-frasen en een B en B'-frase omdat in B' het einde lichtjes met frase B verschilt om in de tonica te kunnen afsluiten. Het is muzikaal evenwichtig opgebouwd uit twee stijgende en twee dalende lijnen of vraag en antwoord. De stijgende lijn blijft open op de dominant, de tweede dalende lijn B' eindigt op de tonica A.

Als we nu echter niet meer *vocaal* denken maar deze frasen eerst puur compositorisch zouden *scannen*, dan moet je zo een melodisch gegeven in een soort van vivisectie plaatsen om van daaruit zoveel mogelijk bruikbare motieven te vinden. Dat is van belang bij het ontwikkelen van nieuw melodisch materiaal voor instrumentale partijen.

In frase A kom ik zo uit op vijf motieven, bij frase B zelfs op 9. Het meest opmerkelijke is daarbij het optijd motief *a1* optioneel met toegevoegde hoofdnoot. De kwartsprong *e-a* is karakteristiek in combinatie met de wisselnoot *a-g-a*. Het overige melodische verloop gebeurt secundegewijs behalve op het einde dat teruggrijpt naar de kwartspring *a-e-a*. In motief *a2* zijn er op microvlak twee items opmerkelijk: *a2.1* stijgt een secunde terwijl *a2.2* omgekeerd daalt in tegenbeweging. Motief *a2.3* is interessant omwille van de herhaling van *c*¹.

Frase B heeft ook twee motieven, *b1* en *b2* waarbij *b2* een verkorte versie is van *b1* die wel een optijd heeft. De optijd van *b1* is ritmisch identiek aan *a1*, het is qua melodische lijn wel een stijgende tetrachord geworden. Motieven *b1.3* en *a2.3* zijn mogelijke opsplitsingen van *b1* en *b2*.

Dit is een uitgesproken lyrische melodie met een traag basistempo zoals de hartslag. Dat neemt niet weg dat door de constructie van deze melodie en het potentieel aan motieven ervan je instrumentale transformaties kan maken met een snel en ritmisch karakter.

afb.1 Folksong, *Daar zat een sneeuw wit vogeltje* [16^e e.]

Folksong

'Daar zat een sneeuw wit vogeltje'

The musical score is written in treble clef and consists of several systems of music. The first system starts with a piano (*p*) dynamic and features a melody with a half rest followed by eighth notes. The second system begins at measure 8 and includes a *rall.* marking. The score is divided into sections A, B, and B'. Section A (measures 13-16) includes articulation marks labeled a1, a2, a2.1, a2.2, and a2.3. Section B (measures 19-21) includes articulation marks labeled b1, b2, b1.1, b1.2, b1.3, b1.3 Inv, and a2.3. Section B' (measures 22-24) includes articulation marks labeled b1 and b2'. The score uses various time signatures, including 2/4, 3/4, and 2/2.

deel 1 INSTRUMENTENVOORSTELLING

In het eerste deel van deze studie behandelen we eerst elk orkestinstrument apart: als model gebruiken we daarvoor het volkslied. Elke transformatie staat in functie van de eigenheid van het instrument in kwestie. Bij de bespreking van de strijkersinstrumenten maak ik een onderscheid tussen een solopartij en een partij die bedoeld is voor de volledige groep, zijnde de violen, de altviolen, de celli en de contrabassen. De volgorde van de toelichtingen houdt de conventionele indeling van een orkestpartituur aan, beginnend van hoog naar laag, van de houtblazers naar de koperblazers, de slagwerksectie en de strijkers. Combinaties van duo tot kwartet komen in het tweede deel uitvoerig aan bod.

1.1 De houtblazersfamilie

1.1.1 Piccolo

Voor de opvolging en bespreking van deze instrumentgroep volgen we de opstelling zoals je die kan aflezen in een orkestpartituur, dus van hoog naar laag gerangschikt. Een eerste bedenking die je kan maken bij een muzikale *hertaling* hier is de *toonaard* van de melodie zelf. Die zou onder meer kunnen afhangen van de bouw van een instrument: bijvoorbeeld bij klarinetten in Bes zijn toonaarden met mollen aan de sleutel meer aangewezen dan kruisen omdat

het gemakkelijker speelt. Los daarvan bepaalt de toonaard ook de ligging van de melodie voor je gekozen instrument. De ambitus van de kleine septiem kan hier bv. gemakkelijk in het middenregister geplaatst worden.

Folksong
piccolo

1^a

8

afb.2 Folksong, *piccolo*, model 1a